

Radosław Skrycki

ORCID: 0000-0002-6710-4774

Uniwersytet Szczeciński

Johann Baptista Homann – kartograf zapomniany

Johann Baptist Homann – a forgotten cartographer

SŁOWA KLUCZOWE: historia kartografii, historia nowożytna, Norymberga w XVIII w., Johann Baptista Homann, polityka pamięci

KEY WORDS: history of cartography, early modern history, Nuremberg in the 18th century, Johann Baptist Homann, politics of memory

ABSTRAKT: W artykule zaprezentowano mało znaną aktywność Johanna Baptisty Homanna z Norymbergi, który kojarzony jest przede wszystkim jako kartograf i wydawca. Postawiono tezę, że w rodzinnym mieście jest to postać dzisiaj prawie nieznana i zapomniana, natomiast w epoce był bardzo aktywnym uczestnikiem życia gospodarczego, ale przede wszystkim – intelektualnego miasta. Wielka popularność jego map i atlasów powodowała, że w pewnym sensie stał się kreatorem wizerunku świata, zaś rozległe kontakty z uczonymi, artystami i bogatym kupiectwem włączały go w proces tworzenia środowiska norymberskiej elity.

ABSTRACT: The article presents the little-known activity of Johann Baptist Homann from Nuremberg, who is known above all as a cartographer and publisher. It presents a thesis that today he is almost unknown and forgotten in his home town, however, in his time he was a very active participant of the economic and, above all, intellectual life of the town. The great popularity of his maps and atlases meant that he became, to some extent, the creator of the world's image, while his extensive contacts with scholars, artists and rich merchants led to his involvement in creating the environment of the Nuremberg elite.

Dla historyków kartografii, kolekcjonerów czy antykwariuszy teza postawiona w tytule niniejszego tekstu może być zaskakująca. Johann Bapti-

sta Homann (1664–1724) należał bowiem do najbardziej znanych oraz płodnych wydawców i kartografów XVIII w., a jego atlasy, publikowane w Norymberdze przez całe stulecie, kształtowały wiedzę i wyobrażenie o geografii świata kilku pokoleń odbiorców. W połowie XVIII w. w ponad stu miejscach w Europie (w tym w Gdańsku, Warszawie i Wrocławiu) można było nabyć mapy z oficyny Spadkobierców Homanna, sprzedawane przez powiązane z nią księgarnie, agentów i kooperujących wydawców¹. Dzisiaj mapy Homanna są bardzo popularne i ze względu na wyjątkową szatę graficzną cieszą się uznaniem kolekcjonerów, a także są ozdobą publicznych kolekcji. Do ich wartości merytorycznej często zgłaszano krytyczne uwagi, jednak przemyślany i pieczołowicie zaprojektowany program ikonograficzny tych map stanowił – i stanowi także współcześnie – niewątpliwą zaletę. Dzięki ikonografii mapy te nadrobiły niedoskonałości matematyczne, zaś zawarte w kartuszach komentarze, w których wykorzystano zrozumiałą język symboli, nadawały im znamion aktualności (il. 4)².

Skąd zatem sugestia, że jest to „kartograf zapomniany”? Czy popularność wśród specjalistów nie przekłada się na tzw. pamięć społeczną, chociażby w jego rodzinnej Norymberdze? Do takich wniosków skłaniać mogą ostatnie badania, prowadzone w Niemczech, m.in. dzięki wsparciu Polskiej Misji Historycznej działającej przy Uniwersytecie w Würzburgu³. Podczas stypendium w czerwcu i lipcu 2021 r. z jednej strony poszukiwałem i analizowałem archiwalia związane z postacią Homanna, z drugiej – próbowałem znaleźć ślady pamięci społecznej w przestrzeni miejskiej; ślady w formie upamiętnień stałych lub czasowych. Co zaskakujące – tych ostatnich znajduje się w miejscach związanych z Homannem wyjątkowo niewiele.

Inspiracja, jak to zwykle bywa, przyszła niespodziewanie. Eksplorując archiwalia w Archiwum Państwowym w Norymberdze, natrafiłem na niewielki wycinek prasowy, którego tytuł niemal krzyczał: *Zapomniany norym-*

¹ „*auserlesene und allerneuste Landkarten*”. *Der Verlag Homann in Nürnberg 1702–1848*, Hrsg. Michael Diefenbacher, Markus Heinz, Ruth Bach-Damaskinos, Nürnberg 2002, s. 41 i szczególnie mapa na s. 109.

² Jako przykład niech posłuży analiza kartusza mapy Pomorza. Zob. Radosław Skrycki, *O wykorzystaniu dawnych map w nauczaniu historii*, [w:] *Szczecin – źródła wiedzy o historii miasta od archeologii do czasów najnowszych*, red. Katarzyna Rembacka, Szczecin 2009, s. 35–44.

³ W niniejszym artykule zostały wykorzystane materiały zebrane dzięki stypendium Polskiej Misji Historycznej przy Uniwersytecie w Würzburgu ufundowanemu przez Bawarską Kancelarię Państwową.

berczyk. Kartograf Homann⁴. W notce tej, oprócz krótkiej charakterystyki owego „zapomnianego norymberczyka”, była także informacja o wykładzie dr. Wilhelma Eberlego, przygotowanym z okazji 200. rocznicy śmierci Homanna. Wykład ów znany dzisiaj dzięki opublikowaniu w formie broszurki przez norymberskie Towarzystwo Geograficzne⁵. Wraz z katalogiem okolicznościowej wystawy (zob. przyp. 1) oraz krótkim przeglądem bibliograficznym Christiana Sandlera⁶ są to podstawowe opracowania poświęcone Homannowi, które na przestrzeni ostatniego stulecia ukazały się drukiem. Niezwykle skromny dorobek, zważywszy na rozmach działalności norymberczyka, tym bardziej, że jego pierwszy biogram został opublikowany już w 1730 r. przez współpracującego z nim wybitnego astronoma i matematyka Johanna Gabriela Doppelmayra (1677–1750)⁷.

* * *

Johann Baptista Homann urodził się 20 marca 1664 r. w Oberkammlach, ok. 70 km na południowy zachód od Augsburga⁸. Współcześnie to niewielka, senna, niczym niewyróżniająca się miejscowość, położona w pobliżu ruchliwej autostrady łączącej Monachium z Jeziorem Bodeńskim. To właśnie tu, na fasadzie obecnego domu parafialnego znajduje się tablica pamiątkowa (il. 5, 6), na której napis głosi: „Geburts-Stätte des Johann Bapt. Homann deutscher Reichsgeograph &ct. geb. zu Oberkammlach d. 18 März 1664. gest.

⁴ Anonimowa notka *Ein vergessene Nürnberger. Der Kartograph Homann* w dziale *Städtische Nachrichten* dziennika „Nürnberger Zeitung” z 28 lutego 1924.

⁵ Wilhelm Eberle, *Der Nürnberger Kartograph Johann Baptista Homann. Zu seinem 200. Todestage*, „Mitteilungen und Jahresberichte der Geographischen Gesellschaft in Nürnberg” 1923/24, 3 Jhrg.

⁶ Christian Sandler, *Johann Baptista Homann (1664–1724) und seine Landkarten. Ein Handbuch*, Bad Lagensalza 2005 (pierwodruk w: „Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde”, Berlin 1886).

⁷ Johann Gabriel Doppelmayr, *Historische Nachricht von den Nürnbergischen Mathematicis und Künstlern...*, Nürnberg 1730, s. 142–143.

⁸ Podstawowe dane biograficzne zainteresowani znajdą w: Franz Xaver Pröll, *Homann, Johann Baptist*, <https://www.deutsche-biographie.de/sfz33641.html#ndbcontent> (odczyt: 11.05.2022); „*auserlesene...*”, s. 34–37, a w jęz. polskim: Bogusław Krassowski, *Polska na mapach wydawców norymberskich i augsburskich z XVIII wieku*, Studia i Materiały z Historii Kartografii t. 6, Warszawa 1985; Kazimierz Kozica, *Norymberska oficyna wydawnicza Johanna Baptisty Homanna i jego spadkobierców 1702–1848*, „Polski Przegląd Kartograficzny” 2003, nr 2, t. 35, s. 130–131.

zu Nürnberg d. 1 Juli 1724”⁹. Jak podaje Wilhelm Eberle, tablicę wmurowano w czasach „przyjaciela historii”, króla Bawarii Ludwiga I (1786–1868, panował 1825–1848)¹⁰. Wydaje się, że jest to jedyny stały znak komemoracyjny publicznie upamiętniający Homanna.

Po ukończeniu gimnazjum w pobliskim Mindelheim trafił do klasztoru dominikanów w Würzburgu (1686–1687), jednak zabawił tam krótko i już w 1687 r. przeniósł się do Norymbergi. To właśnie z tym miastem związał się do końca życia, osiągając wiele jako urzędnik miejski i jako wydawca. Jego nazwisko odąd nierozzerwalnie łączyć się będzie właśnie z Norymbergą.

Miasto przynajmniej od dwóch stuleci uchodziło za jedno z głównych centrów kształtowania naukowego wiedzy geograficznej¹¹. I choć w XVII stuleciu kartografia niemiecka nieco podupadła, a na rynku dominowali najpierw Holendrzy, a potem Francuzi, to właśnie, jak pisał Wojciech Iwańczak, „ratunek przyszedł nie skądinąd, jak właśnie z Norymbergi, magia owego miejsca działała nadal. W 1702 r. Johann Baptista Homann otworzył tam zakład kartograficzny, który wkrótce stał się największą i najważniejszą tego typu placówką w Niemczech”¹². To ponowne „wprowadzenie” Norymbergi do grona najważniejszych centrów produkcji kartograficznej, o której znowu było głośno nie tylko w Europie, dzisiaj nie jest przez miasto w żaden sposób doceniane. Na domu, w którym mieszkał i pracował Homann (il. 7), czyniąc zeń centrum kształtowania wiedzy geograficznej o świecie w początkowych dekadach XVIII w., stojącym i dzisiaj, i wówczas w środku norymberskiej starówki, nie znajdziemy żadnej o tym wzmianki. Dociekliwy i znający historię kamienicy poszukiwacz kartograficznych tropów może co najwyżej skojarzyć z globusem Ziemię leżącą u stóp umieszczonej w niszy narożnikowej Marii Immaculaty.

Po śmierci Homanna prowadzenie oficyny przejął jego syn Johann Christoph (1703–1730), a po jego śmierci kolejni spowinowaceni z Homannami

⁹ „Miejsce urodzenia Johanna Baptisty Homanna niemieckiego geografa Rzeszy etc., urodzonego w Oberkammlach 18 marca 1664, zmarłego w Norymberdze 1 lipca 1724”. Jak łatwo zauważyć, na tablicy jest błędna o dwa dni data urodzenia. Określenie „geograf Rzeszy” wiąże się z tytułem, który otrzymał od cesarza Karola VI w 1715 r.

¹⁰ W. Eberle, *Der Nürnberger Kartograph...*, s. 4.

¹¹ Szerzej o tym zjawisku zob. Wojciech Iwańczak, *Do granic wyobraźni. Norymberga jako centrum wiedzy geograficznej i kartograficznej w XV i XVI wieku*, Warszawa 2005.

¹² *Ibidem*, s. 269.

mężczyźni, zaś sama firma działała do 1848 r. Początkowo pod nazwą oficyna Spadkobierców Homanna (Homann Erben), a od 1813 r., po przejęciu przez Christopha Fembo (zm. 1848), zmieniła nazwę na Kunst- und Landkartenhandlung Christoph Fembo¹³. Wraz ze zmianami własnościowymi przeniesiono firmę do nowego miejsca – obecnie znajduje się tam muzeum miejskie, potocznie zwane Fembo-Haus (il. 8). Niestety, oczekiwania szukającego informacji o Homannie i jego spadkobiercach również nie zostaną w muzeum zaspokojone. O działającej tu oficynie i jej twórcy mówi niewielka, zlokalizowana na kilku metrach przechodniej sali wystawa, na której znajdziemy ledwie kilka reprodukcji map i rycin z epoki. Można się domyślać, że jest to tylko częśćka wielkiej wystawy, przygotowanej w 2002 r. z okazji 300. rocznicy założenia oficyny. O rozmachu tamtej (a przy okazji mizerii aktualnej) świadczy znakomity katalog, będący jednocześnie jedynym kompleksowym, choć bardzo skrótowym ujęciem historii działania tego wydawnictwa, osadzonej na szerokim tle historii miasta, kartografii epoki i środowiska norymberskich kartografów i wydawców map¹⁴.

Jednak najsmutniejszym zaniedbaniem władz miasta jest miejsce wiecznego spoczynku J. B. Homanna. Z dokumentów przechowywanych w Krajowym Archiwum Kościelnym Bawarskiego Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego w Norymberdze wynika, że pochowano go na cmentarzu św. Rocha w kwaterze nr 238¹⁵. Próżno jednak szukalibyśmy informacji o tym na tablicy umieszczonej przy bramie cmentarza, która wymienia wybitne osobistości tutaj pochowane. Co więcej – nie znajdziemy również żadnej informacji na nagrobku, który znajduje się w owej kwaterze (il. 9). To jeden z nielicznych grobów, na którym nie ma żadnej informacji o osobach w nim pochowanych, a spoczywa tu nie tylko sam Homann, ale także jego druga żona oraz czwórka dzieci¹⁶. Data „1736” wskazuje, że został on wykonany już po ostatnim pochówku Homannów; kolejną rodziną, która ufundowała nagrobek i „użytkowała” grób właśnie od tego roku, była rodzina Zanger.

¹³ K. Kozica, *Norymberska oficyna wydawnicza...*, s. 133.

¹⁴ Por. przyp. 1.

¹⁵ Landeskirchliches Archiv der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Bayern, Vereinigtes Protestantisches Kirchenvermögen der ehemaligen Reichsstadt Nürnberg, LAELKB, VPKV 72a.

¹⁶ Z dokumentów wynika, że przed 1711 r. i po 1736 r. rejestrowane są osoby z innych rodzin. W latach 1711–1736 zarejestrowano kilku członków rodziny Homannów.

* * *

Może zatem Homann wcale nie był postacią wyjątkową i nie zasługuje na upamiętnienia, jakich oczekiwaliby na przykład historyk kartografii? Przeczy temu jego aktywność pozakartograficzna, a analizując ją oraz jego udział w inicjatywach uczonych nie tylko z Norymbergi, można zakreślić ciekawie środowisko, w którym się obracał i w którym był doceniany. Nie tworzył bowiem tylko map, ale ilustrował publikacje, szczególnie przed 1702 r. (ale i, sporadycznie, później), dla innych autorów. Wśród nich jest m.in. bogato ilustrowane miedziorytami dzieło Christiana Junckera (1668–1714), historyka i nauczyciela, poświęcone monetom i medalom upamiętniającym reformację i dokonania Marcina Lutra (1483–1546)¹⁷. Pośród licznych wizerunków znajdziemy dwa wykonane przez Homanna. Przedstawiają rodziców Lutra – Johanna (1459–1531) i Margarethę (1459–1531), otwierając galerię portretów. Nie są to dzieła wybitne, ale zaproszenie Homanna do zilustrowania tak ważnej i obszernej publikacji niewątpliwie było dla niego nobilitujące, a jednocześnie stanowiło dowód na uznanie jego umiejętności rytowniczych¹⁸.

Nieco wcześniej, bo w 1696 r., wykonał frontyspis do niewielkiego dzieła humanisty Joachima Camerariusza (1500–1574), poświęconego niemieckiemu poecie Heliusowi Eobanusowi Hessiusowi (1488–1540). Wydane zostało przez Martina Theodora Heybeya (zm. 1700) w Lipsku, gdzie Homann właśnie w tym roku zamieszkał i gdzie przebywał przez dwa lata. Tutaj też wyrył swoje pierwsze mapy dla Christoph'a Cellariusza (1638–1707).

Jednak to nie frontyspisy i niewielkie ilustracje stanowią o jego umiejętnościach. Najważniejszymi realizacjami Homanna, pozwalającymi ukazać jego kunszt i powiązania środowiskowe, wydają się wielkoformatowe portrety, które sam wykonał, które wykonano dla niego lub na których zamieszczał dedykacje.

W wydawanym wielokrotnie atlasie *Neuer Atlas Uber die Gantze Welt*¹⁹ zamieścił portret *folio* cesarza Karola VI (1685–1740), wykonany (w 1717 r.)

¹⁷ Christian Juncker, *Das Guldene und Silberne Ehren-Gedächtniss Des Theuren Gottes-Lehrers D. Martini Lutheri*, Frankfurt i Lipsk 1706. Portrety rodziców Lutra na s. 8 i 9.

¹⁸ Homann urodził się i wychował w wierze katolickiej, na luteranizm przeszedł już w Norymberdze.

¹⁹ Atlas miał wiele wydań, m.in. własnym nakładem w 1710 lub drukowany u Johanna Ernsta Adelbulnera (m.in. 1714, 1716, 1725, 1731).

z wielkim kunsztem przez rytownika Jacoba Weißhoffa z Norymbergi, a który Homann sam zaprojektował (il. 10). Był to ukłon i podziękowanie dla cesarza za przywilej Cesarskiego Geografa, który w 1715 r. kartograf otrzymał. Cesarz przedstawiony jest w pozie tryumfatora, w pełnej zbroi płytowej; ręką trzymającą regiment (laskę dowódczą) wskazuje na rozgrywającą się w tle scenę batalistyczną²⁰. Scena ta częściowo przesłonięta jest kotarą, na której znajdują się w medalionach portrety pięciu innych cesarzy noszących to samo imię: Karola Wielkiego (742–814), Karola II Łysego (823–877), Karola III Grubego (?; 839–888), Karola IV Luksemburskiego (1316–1378) i Karola V Habsburga (1500–1558). Z lewej strony na cokole z herbem cesarskim złożono insygnia monarsze ze wstęgą, na której zapisano chronostychem wplecionym w sentencję datę koronacji cesarskiej – 1711 r.²¹

Również w tym atlasie znajdziemy portret samego Homanna, wykonany po 1715 r., o czym świadczy tytuł geografa cesarskiego i członka berlińskiej Akademii Nauk (il. 11). Portret rytował Johann Wilhelm Winter (1696–1765), zaś zdjął z natury znakomity miedziorytnik i malarz-portrecista, specjalizujący się w konterfektach ważnych postaci, urodzony w Augsburgu Johann Kenckel (1688–1722)²². Homann sportretowany jest w XVIII-wiecznej manierze przedstawiania uczonych – na tle biblioteki częściowo okrytej kotarą, oparty o pulpit z rozłożoną mapą, na której zaznaczono „skrajne” miasta Rzeszy, i akcesoriami podkreślającymi jego pracę jako kartografa i rytownika (kroczek, dwa ryłce).

Z analogicznych realizacji samego Homanna należy wspomnieć o dwóch portretach, wykonanych w niemal identyczny sposób: prezentowana postać ukazana jest w owalnym medalionie zwieńczonym podobną wstęgą. Medalion opiera się na cokole, który w centralnej części zdobi dodatkowo herb. Pierwszy z nich, rytowany w formacie *quarto*, przedstawia pastora kościoła św. Jana w Lipsku Christiana Wagnera (1663–1693). Jak wskazuje sygnatura w dolnej części miedziorytu, Homann wykonał go w Lipsku, a więc

²⁰ Być może jest to oblężenie i zdobycie Petrovaradinu (1716) podczas wojny austriacko-tureckiej.

²¹ „Me DeCet Corona SeXtI” – „Mnie zdobi korona szóstego”. Portret został wiernie skopiowany przez ucznia Homanna, równie znanego wydawcę i kartografa z Augsburga – Matthaeusa Seuttera.

²² Kenckela z kolei sportretował sam Frans van Stampart, a pośmiertną mezzotintę wg tego konterfektu wykonał Bernard Vogel z Augsburga.

między 1696 a 1698 r., był to zatem wizerunek robiony wtórnie z jakiegoś pierwowzoru (Wagner od kilku lat nie żył). Drugi z kolei, formatu *folio*, przedstawia norymberskiego mieszczanina i rajcę Ferdynanda Zygmunta Kressa a Kressensteina (1641–1704; il. 12). Ponieważ Kress zmarł w 1704 r., portret został wykonany najwcześniej w tym właśnie roku (umieszczono bowiem na nim daty urodzin i śmierci), a więc już w okresie, kiedy Homann zajmował się prowadzeniem własnej firmy wydawniczej. Oba konterfekty, pomijając ich rozmiary, są znakomicie rytowane.

Homann brał też udział w inicjatywach innych autorów, do których załączał własne dedykacje. Pokazuje to zakres jego kontaktów, ale też z samych tekstów dowiadujemy się, z kim i jakie łączyły Homanna więzy. Przywołać można tu dwa ciekawe wizerunki. Pierwszy z nich to podwójny portret Wilhelma (1678–1698) i Gabriela (1679–1698) Seyfriedów. Obaj zmarli młodo w 1698 r. (lub, jak podają inne źródła, w 1699²³). Studiowali na uniwersytecie w Jenie – Gabriel prawo, a Wilhelm teologię. Portret wykonał i zaprojektował Johann Daniel Preister. Przedstawieni zostali jako Kastor i Polluks, co miało podkreślić ich młody wiek w dniu śmierci (19 i 20 lat) i czekające ich wielkie dokonania. Pod portretami na draperii podtrzymywanej przez dwa putta znajdziemy obszerny łaciński wiersz, napisany przez Homanna, w którym wyraża żal z powodu śmierci przyjaciół. Warto go tu przywołać, bowiem to jedyny, a w każdym razie jeden z nielicznych znanych wierszy opublikowanych przez Homanna:

Łzy – trzymajcie się z dala – żyje wszak cnota po zgonie,
 Nieświadoma presji odmian losu!
 Żyje nadal pobożna cześć braci Seyfriedów:
 Błyszczą Wilhelm na równi z Gabrielem.
 Feb z Turyngii zbierał promyki honorów,
 By mogli ozłacać ojczyznę: nagła Śmierć je porwała.
 Lecz po zgonie, opuściwszy Ziemię, dążą ku lepszemu:
 ten zajmuje miejsce Polluksa, a tamten Kastora.
 Oświełają wieczność, wyniesieni w górę przestworzy,
 Stroniąc od zmiennego biegu, nie opuszczają swego stanowiska.
 Ci, którzy niegdyś związani byli z przemijającym światłem *Planety*,
 Teraz – gdy spojeni z niebem – trwają jako *niezmiennie Gwiazdy*.

²³ Johann Christian Jacob Spangerberg, *Handbuch der in Jena seit beinahe fünfshundert Jahren dahingeschiedenen Gelehrten, Künstler, Studenten und andern bemerkenswerthen Personen*, Jena 1819, s. 17.

Planując oddać posługę ostatniej czci i miłości pobożnym zmarłym przyjacielom te krótkie słowa nakreślił i wyrytował Johann Baptist Homann N.P.C.²⁴ i miedziorytnik w Norymberdze w roku 1699²⁵.

Drugi ze wspomnianych przykładów to anonimowy portret norymberskiego kupca Johannes Wilhelma Tafingera (1667–1741). Data jego wykonania jest trudna do ustalenia. Uwagę zwraca bardzo ozdobna forma prezentacji postaci, mimo iż utrzymana w charakterystycznej manierze: owalny medalion oparty na cokole, w dolnej części herb, wokół ramy liście akantu. Na cokole znajdziemy dedykację, a właściwie panegiryk ku czci cnotliwego Tafingera, podpisany przez Homanna. Kończy go stwierdzenie, że obaj norymberczycy znają się i przyjaźnią od czterdziestu lat, a Tafinger jest jednocześnie protektorem Homanna. Oznaczać to może pewne zależności między nimi, ale także pozwala w przybliżeniu datować portret na ok. 1720 r.

* * *

Gdy zatem patrzemy na aktywność Johanna Baptisty Homanna, nawet pomijając to, z czego jest dzisiaj najbardziej znany, a więc produkcję map i atlasów, widzimy człowieka mocno osadzonego w środowisku elity politycznej, gospodarczej i intelektualnej miasta. Aktywnie uczestniczącego w upamiętnieniach osób mu bliskich, z którymi był złączony więzami przyjacielskimi; upamiętnieniach realizowanych w sposób mu najbliższy. Pamiętać trzeba też o epizodycznej obecności w Lipsku, gdzie pozostawił po sobie niewielką, ale ważną spuściznę. Do tego dochodzi praca dla największych norymberskich wydawców map – Jacoba von Sandrarta (1630–1708) i Davida Funcka (1648–1699)²⁶, współpraca z norymberczykiem, wydawcą i marszandem, Johannem Christopherem Weiglem (1661–1726), wreszcie przyjęcie na terminowanie młodszego o 14 lat Matthaeusa Seuttera (1678–1756)²⁷. Ten ostatni wkrótce założył w Augsburgu własną, konkurencyjną oficynę, ale wpływy homannowskie są u niego widoczne już na pierwszy rzut oka. Był zatem Homann nie tylko kreatorem obrazu świata, ale także

²⁴ Notarius publicus Caesareus – notariusz publiczny z uprawnieniami nadanymi przez cesarza.

²⁵ Tłum. Agnieszka Borysowska.

²⁶ O oficynie Davida Funcka zob. Peter H. Meurer, Klaus Stopp, *Topographica des Nürnberger Verlages David Funck*, Alphen aan den Rijn 2006.

²⁷ Christian Sandler, *Matthäus Seutter (1678–1757) und seine Landkarten. Ein Handbuch*, Bad Lagensalza 2006 (pierwodruk: „Mitteilungen des Vereins für Erdkunde in Leipzig” 1894).

współtwórcą norymberskiego środowiska uczonych i postacią na tyle ważną, że docenił to sam cesarz oraz berlińska Akademia Nauk. Szkoda, że dzisiejsi mieszkańcy Norymbergi tych tradycji nie kontynuują.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Landeskirchliches Archiv der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Bayern, Vereinigtes Protestantisches Kirchenvermögen der ehemaligen Reichsstadt Nürnberg, LAELKB, VPKV 72a.

Źródła drukowane

Doppelmayr Johann Gabriel: *Historische Nachricht von den Nürnbergischen Mathematicis und Künstlern...* Nürnberg: In Verlegung Peter Conrad Monaths, 1730.

Juncker Christian: *Das Guldene und Silberne Ehren-Gedächtniss Des Theuren Gottes-Lehrers D. Martini Lvytheri*. Frankfurt i Lipsk: Johann Andreas Endter, 1706.

Spangerberg Johann Christian Jacob: *Handbuch der in Jena seit beinahe fünfhundert Jahren dahingeshiedenen Gelehrten, Künstler, Studenten und andern bemerkenswerthen Personen*. Jena: Verfasser und August Schmid, 1819.

Prasa

Ein vergessene Nürnberger. Der Kartograph Homann. „Nürnberger Zeitung”, 28.02.1924.

Opracowania

„*auserlesene und allerneuste Landkarten*”. *Der Verlag Homann in Nürnberg 1702–1848*. Hrsg. Michael Diefenbacher, Markus Heinz, Ruth Bach-Damaskinos. Nürnberg: Stadtarchiv Nürnberg, 2002.

Eberle Wilhelm: *Der Nürnberger Kartograph Johann Baptista Homann. Zu seinem 200. Todestage*. „Mitteilungen und Jahresberichte der Geographischen Gesellschaft in Nürnberg”, 1923/24, 3 Jhrg.

Iwańczak Wojciech: *Do granic wyobraźni. Norymberga jako centrum wiedzy geograficznej i kartograficznej w XV i XVI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2005.

Kozica Kazimierz: *Norymberska oficyna wydawnicza Johanna Baptisty Homanna i jego spadkobierców 1702–1848*. „Polski Przegląd Kartograficzny” 2003, nr 2, t. 35, s. 130–133.

Krassowski Bogusław: *Polska na mapach wydawców norymberskich i augsburskich XVIII wieku*. Studia i Materiały z Historii Kartografii t. 6. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1985.

- Meurer Peter, Stopp Klaus: *Topographica des Nürnberger Verlages David Funck*. Alphen aan den Rijn: Canaletto, 2006.
- Sandler Christian: *Johann Baptista Homann (1664–1724) und seine Landkarten. Ein Handbuch*. Bad Lagensalza: Verlag Rockstuhl, 2005.
- Sandler Christian: *Matthäus Seutter (1678–1757) und seine Landkarten. Ein Handbuch*. Bad Lagensalza: Verlag Rockstuhl, 2006.
- Skrycki Radosław: *O wykorzystaniu dawnych map w nauczaniu historii*. W: *Szczecin – źródła wiedzy o historii miasta od archeologii do czasów najnowszych*. Red. Katarzyna Rembacka. Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej, 2009, s. 35–44.

Wydawnictwa elektroniczne

- Pröll Franz Xaver: *Homann, Johann Baptist*, <https://www.deutsche-biographie.de/sfz33641.html#ndbcontent> (odczyt: 11.05.2022).

AUTOR: Radosław Skrycki – dr hab., prof. US, Instytut Historyczny Uniwersytetu Szczecińskiego; przewodniczący Zespołu Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN w Warszawie; redaktor naczelny „Przeglądu Zachodniopomorskiego” i „Rocznika Chojeńskiego”; zainteresowania badawcze: historia kartografii nowożytnej, historia Pomorza Zachodniego, historia regionalna, historia muzealnictwa na Pomorzu po 1945 r., e-mail: radoslaw.skrycki@usz.edu.pl

AUTHOR: Radosław Skrycki – Radosław Skrycki – prof. of the University of Szczecin, Institute of History in the University of Szczecin; head of the Research Team for the History of Cartography at the Polish Academy of Sciences Institute of History in Warsaw; chief editor of “Przegląd Zachodniopomorski” and “Rocznik Chojeński”; research interests: history of early modern cartography, history of Western Pomerania, regional history, history of museology in Pomerania after 1945, e-mail: radoslaw.skrycki@usz.edu.pl

